

**BIBLIOTECA
CULTURII
AROMÂNE**

www.proiectavdhela.ro

Matilda Caragiu Marioțeanu

**AROMÂNII
ÎN MILENIUL III
O ABORDARE
PROSPECTIVĂ**

Aromânii în mileniul III. O abordare prospectivă.*

Gracias quiero dar al divino

Laberinto de los efectos y de las causas

Por la diversidad de las criaturas

Que forman este singular universo...

Jorge Luis Borges

1. Vorbind de spațiul sud-est-dunărean, balcanic, este clar că un subiect anume nu poate să lipsească dintr-o astfel de abordare: **aromânii** sau **vlahii**.¹

În multe din lucrările mele, mai ales în cele din ultimii 15 ani, am tratat despre: unitatea limbii române,¹ concept larg, care se referă la **străromână/ română comună/ protoromână** și care include toate cele patru ipostaze ale acestei limbi neolatine est-europene (**dacoromână, istroromână, aromână** și **meglenoromână**); despre latinitatea aromânei;² despre **Biblie** la aromâni;³ despre cele trei straturi ale vocabularului religios al aromânei: **păgân, creștin, ortodox**;⁴ despre **identitatea** și **identificarea** aromânilor⁵ (ideile centrale vor reveni în această abordare); în fine, am elaborat sinteza cuprinsă în *DODECALOG* (cele **12 adevăruri incontestabile**, istorice și actuale, asupra aromânilor și asupra limbii lor).⁶

În toate aceste lucrări, argumentația a fost istorico-descriptivă, adică, plecând de la starea actuală (stadiul limbii, varietatea ei, modul ei de funcționare, raporturile ei cu româna literară/ cu limbile învecinate, răspândirea aromânilor, locul lor în Peninsula Balcanică etc.), m-am sprijinit adeseori, în grade diferite și după caz, pe datele istorice.

De data aceasta, abordarea mea este strict prospectivă: îmi propun ca, lăsând deoparte istoria, perspectiva retrospectivă, să încerc să întrevăd, numai pe baza datelor actuale ale problemei, o posibilă cale de evoluție a aromânilor și a aromânei în mileniul III, în contextul balcanic dat (desigur, există zeci de mii de aromâni în alte țări europene, pe alte continente, care nu fac însă obiectul acestei abordări).

2. Aromânii sunt un exemplu tipic de etnie a căror **identitate** se demonstrează de la sine și se susține prin **limba** lor maternă, aromâna, pe care o vorbesc de 2000 de ani.⁷

Din punctul de vedere al contextului lingvistico-geografic, aromâna se aseamănă cu limba *basca*, amândouă aflându-se în contact direct/ fiind înconjurate de limbi din alte familii, chiar dacă, la origine, cele mai multe dintre acestea sunt indoeuropene. În cazul *aromânei*, o limbă neolatină, — în raport cu greaca - elenă, albaneza - iliră/ tracă, bulgara, macedoneana-slavă și sârba - limbi slave; în ce privește *basca*, limbă pre-indoeuropeană, de origine incertă, singura de acest tip în Europa,⁸ — în contact direct/ limitrofă cu catalana/ spaniola, franceza/ provensala - limbi romanice).

În cu totul altă situație se află alte etnii care își caută sau care și-au găsit, pe parcurs, identitatea prin limbă, etnii care vorbesc însă, spre deosebire de aromână și bască, limbi aparținând la aceeași familie (= pe prima treaptă de înrudire genetică și aflându-se, toate, pe același plan). De exemplu: catalana, valona, piemonteza, fiecare vorbind o limbă foarte apropiată de, respectiv, spaniolă, franceză, italiană; sau, pentru limbile slave meridionale: bulgara și macedoneana-slavă, sârba, croata, slovena; sau, pentru limbile slave de nord-est: rusa, ucrainiana și bielorusa;

toate aceste „variante” — cele mai multe dintre ele devenite, prin voia istoriei, limbi oficiale — sunt vorbite pe zone limitrofe, deci cu atât mai greu de delimitat.

3. Conceptul de **identitate** poate fi privit, desigur, din perspective diferite, dar nu opuse. În ultima vreme, identitatea este frecvent raportată la **globalizare**, „ambele (fiind) profund interdisciplinare. ... (Conceptul de identitate) a devenit emblematic pentru destinul omului în prag de mileniu, rezumând integritatea, umanitatea profundă și autenticitatea persoanei. Pentru identitate culturală, în speță religioasă, *etnică* (s.n.), lingvistică, se jertfesc zilnic vieți în numeroase conflicte greu remediable;”⁹ (asupra raportului identitate - globalizare voi reveni). Este clar, din ceea ce am spus până aici, că mă refer la **identitatea etnică**, la acea componentă a identității care aparține atât insului, eului, cât și comunității de oameni, indiferent de numărul celor care o compun, legați prin faptul că vorbesc aceeași limbă. Ecuația (limbă = popor), elocventă, este veche. Sunt limbi (cele slave, de exemplu), în care *limbă* înseamnă și „popor.” Și în româna veche, din Dacia, sub influență slavă, *limbă* (< lat. lingua) însemna și „popor” (sens atestat în Psaltirea Scheiană, în Codicele Voronețean.)¹⁰ Cu acest sens apare cuvântul *limbă* și în primul vers al „Scrisorii a III-a,” a lui M. Eminescu:

„Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro *limbă*.. .”

Și poetul aromân Zicu Araia a făcut această apropiere:

Ș' *chirire-ășteaptă un popor*, Și *pieire-ășteaptă un popor*,
Când *dulțea-l' i limbă cheare!* Când *dulcea-i limbă piere!*¹¹

Popoarele se confundă cu limbile pe care le vorbesc sau limba dă unui neam sentimentul **identității** lui.

Dar identitatea etnică există, trăiește, concret, în fiecare individ. O defineam astfel în articolul meu citat sub nota 5 :

a) **Identitatea** este o trăsătură intrinsecă, o nevoie de căutare a propriului eu, ea vine din conștiința de sine a aromânului, care simte că el este altceva decât celelalte neamuri alături de care trăiește. Când aromânul spune „*eu hiu/ escu armănu*” vrea să spună prin aceasta că nu este albanez, turc, evreu sau altceva. Se știe foarte bine — și am arătat-o și demonstrat-o și eu de multe ori și în diferite ecuații — că acest sentiment al **identității** i-l dă aromânului, în primul rând, numele pe care și-l dă el însuși, ca *insider*, (*armănu/ rumănu/ rămănu* < lat. ROMANUS), sentiment întărit însă și de viziunea unitară a *outsiders*-ilor, a celor din jur, care văd în masa de *armăni* (și în toți românii, de la nord și de la sud de Dunăre) niște „străini” adică *vlahi*; în al doilea rând, limba îi dă aromânului sentimentul clar al „alterității,” al identității sale, sentimentul de a fi altul decât X sau de a nu fi X, ci un altul, altcineva.

Este clar că, indiferent cum am numi noi acest mijloc de comunicare pe care îl folosesc între ei (**limbă** sau **dialect** al străromânei, în nici un caz al dacoromânei), aromânii se încapățânează să-l păstreze până astăzi, pentru că este al lor, este actul lor de **identitate** în lume.

„Încăpățânarea” este însă un act de **voință**, de dorință a vorbitorilor. Din păcate, nu în toate timpurile și nu pretutindeni aromânii au fost la fel de încapățânați ca să-și păstreze limba - uneori din vina altora, dar adeseori din vina lor: mulți aromâni de azi, chiar dintre cei ce, în vorbe, militează pentru păstrarea aromânei, pentru ferirea ei de dispariție, nu și-au transmis și nu-și transmit aromâna copiilor lor. Micșorarea crescândă a numărului de vorbitori aromâni se datorează, deci, și aromânilor înșiși.

Voința apartenenței la o comunitate cu o **identitate** precisă, conștient resimțită și asumată, nu rezolvă însă problemele identității: de aceea, fac o distincție necesară între **identitate** și **identificare**:

b) Dacă identitatea este un act intrinsec, care ține de conștiința fiecărui vorbitor, **identificarea** este, de obicei, un act de voință extrinsecă, ea ținând, de obicei, de voința *outsiders*-ilor. Căci vecinul tău vrea sau nu vrea să te numească așa cum te numești tu însuși, *armănu/ rumănu/ rãmănu*, el vrea să-ți spună în cel mai bun caz *vlab* — cu toate variantele sale — sau *cuțovlab* „vlah șchiop” (ironie), *țințar* (probabil din cauza frecvenței sunetelor *ce, ci*), *cioban* (datorită păstoritului, meserie ancestrală) etc., conform cu voința lui. Tot așa cum nu vrea (are motivele lui personale) sau nu poate (este incompetent) să vadă în limba ta o altă limbă decât a lui, demnă de a fi recunoscută ca atare (v. articolul citat sub nota 5).

Există însă și o altă fațetă a voinței și anume aceea a voinței competente: de cel puțin două sute de ani, cronicari sau învățați de renume — bizantini, dacoromâni, aromâni, germani, englezi, austrieci, din diferite țări europene —, au **identificat** aromânii și aromâna, au scris despre ei și despre limba lor. Dar... fără recurs la istorie! Din același motiv, nu mă voi referi nici la cei care au negat sau neagă latinitatea aromânei și etnicitatea latină a aromânilor (v. articolul de sub nota 2), trăsături distincte între limbile/ popoarele balcanice: și aici, ca și în cazul **identității**, opoziția față de **identificarea** aromânilor, prin numele și limba lor, a fost nu numai obiectul voinței altora, nearomâni, dar și al aromânilor înșiși (v. articolul meu citat sub nota 5).

Din fericire, asupra ambelor aspecte - *latinitate etnolingvistică*, - competența romaniștilor din toată lumea nu lasă nici un dubiu, girând, dimpotrivă, o **identificare** perfectă și definitivă a aromânilor ca etnie distinctă, în Balcani, prin limba lor maternă (v. amănunte în articolul citat *supra*).

Prin urmare, voința — incompetentă sau competentă — joacă un rol determinant în **identificarea** aromânilor și a aromânei, fie că este vorba de voința lor sau de a celor din afara lor.

4. Este limpede însă că **identitatea**, conștiința de sine, și **identificarea**, recunoașterea de către alții a identității nu sunt, totuși, suficiente: este nevoie de o **legitimare** a acestora.

Aromânii, se spune de obicei, au pierdut epoca formării națiunilor. Nu sunt de acord cu această afirmație, consider că „națiunea” este un concept creat, este ceva care nu a apărut odată cu „etnia” și „nu coincide cu ea,” spuneam în articolul citat sub nota 5. În alți termeni, Jeronimo Moscardo exprimă aceeași idee: „În realitate, Statul este o abstracțiune. Într-un anume sens nimeni nu trăiește și conviețuiește într-un Stat. Persoana (concept nou, diferit de acela de „individ,” în teoriile globaliste, *n.n.*) trăiește și conviețuiește în oraș, pe stradă, în cartier.”¹²

De aceea, spuneam mai departe în articolul citat, nici nu aș vorbi de „conștiință națională,” ci de „conștiință etnică,” pentru că un ETHOS a stăpânit dintotdeauna pe aromâni, ideea **identității** etnice, mândria de a fi liberi, individualizați, fără servituți, trăind o viață demnă, și nu atât o idee națională. Pe cel ce-și părăsește limba sa, aromâna, îl așteaptă o pedeapsă cumplită, cum spune bardul aromân Constantin Belimace:

<i>Care ș' lasă limba lui</i>	Care-și lasă limba lui
<i>S' lu-ardă pira focului,</i>	Arză-l para focului
<i>Si s-dirină yiu pri loc,</i>	Sfășie-se viu pe loc
<i>S-l'i si frigă limba 'n foc.</i>	Frigă-i-se limba-n foc! ¹³

5. Din perspectiva propusă până aici, dreptul unei etnii distincte prin limba maternă la exprimarea orală și scrisă, tocmai în limba sa maternă, este un drept natural și elementar. Din fericire, în ultimii ani, gândirea europeană a evoluat spre o rezolvare corespunzătoare a drepturilor limbilor considerate „mici,” minoritare. În urma Raportului susținut la Consiliul Europei, 24 iunie 1997, de Lluís Maria de Puig, s-a obținut o acceptare unanimă a demersurilor pentru considerarea aromânei ca limbă a unei minorități, adică, în termenii noștri, se poate vorbi și de o **legitimare** a aromânilor și a aromânei în țările balcanice.

Deci: **identitate**, **identificare** și, în ultimă instanță, o **legitimare**, acest al treilea termen al ecuației urmând să fie luat efectiv în considerare după ce se vor vedea rezultatele.

6. Aromânii și globalizarea?

La temerea referitoare la cazul în speță, o posibilă dispariție a aromânilor, se adaugă și altele cu caracter mai general, european: temerea că globalizarea va „mătura” identități, limbi, tradiții, specificități culturale etc., pretutindeni, dar mai ales acolo unde aceste trăsături sunt mai puțin consolidate. Subscriu, în această privință, la multe din rezervele formulate de același Jeronimo Moscardo cu privire la efectele globalizării, fără să mă refer la aspectele economice, politice, sociale care intră în discuție (v. articolul citat la nota 12).

În numeroasele discuții care au avut și au loc pe marginea globalizării, o reacție șocantă, dar extrem de interesantă și teoretic valabilă este aceea a ziaristului austriac Karl-Markus Gauss.¹⁴ Sfidând orice adevăruri prestabilite, Gauss aduce aromânii și aromâna în centrul atenției lumii europene, luându-le ca modele și ca situație-simbol capabilă să ducă la rezolvarea în viitor a problemelor Europei (v. nota 14).

Desigur, trebuie să recunoaștem că, chiar dacă unii ar considera aserțiunile lui Gauss drept o demonstrație prin absurd, ele sunt, totuși, revelatoare și stimulative pentru principiu, în general, pentru că atrag atenția asupra aromânilor în special: aromânul — model al omului unei Europe viitoare! O **legitimare** *sui generis*, neașteptată și binevenită, de data aceasta nu numai la nivel balcanic, ci la nivel european. Datorită lui Karl - Markus Gauss.

Ce este de făcut?

Este nevoie de o schimbare a mentalităților, în lumea balcanică mult mai mult decât în vestul european. Nu se mai poate accepta astăzi, când am pășit deja în mileniul III, ideea unei „idiosincrazii” la auzul unei limbi care nu este a ta sau obsesia, veche de când lumea, pentru ceea ce face vecinul (ce și cum mănâncă — europenește, după rit mozaic sau musulman sau aromânește — , cum vorbește în casă — în limba oficială, într-o limbă de salon, de obicei vest-europeană, în graiul său matern sau... păsărește!), cu alte cuvinte, nu se mai admite astăzi lipsa de toleranță.

Toți locuitorii Peninsulei Balcanice sunt egali în fața vieții și a lui Dumnezeu: creștini, musulmani, evrei — fie ei greci (din Grecia sau veniți din Asia Mică), aromâni (născuți pe acele locuri), albanezi (de asemenea autohtoni), slavi (veniți din Asia, în cursul secolului al VI-lea), turci (din Turcia europeană sau veniți din Turcia extracontinentală, de-a lungul a peste 500 de ani de ocupație otomană), evrei (răspândiți, cum se știe, pretutindeni în lume).

Acești „balcanici” de toate neamurile au conviețuit, s-au căsătorit între ei, au fost asociați de afaceri, au cutreierat, în drumurile lor comerciale, întreaga peninsulă, mările și țările înconjurătoare din bazinul mediteranean și chiar mai îndepărtate, în toate timpurile.

Dat fiind acest trecut comun, este normal ca acești „homines balcanici” să aibă multe lucruri în comun:

— toți sunt cel puțin *bilingvi*, vorbind perfect limba oficială (greacă, albaneză, macedoneană - slavă, sârbă, bulgară și turcă), dar cei mai mulți sunt *multilingvi* (vorbesc aproape toate limbile balcanice și, în plus, engleză și/ sau franceză, iar aromânii: și româna literară);

— sunt, în majoritate, *creștini ortodocși* (grecii, aromânii, toți slavii, jumătate din albanezi), aromânii practicând chiar un ortodoxism de o pronunțată factură neogreacă;¹⁵

— au un mod comun de viață, același mod de a vedea lumea, aceeași concepție asupra vieții și a morții, aceleași opțiuni, preferințe socio - culturale, materiale (locuință, arhitectură, îmbrăcăminte, hrană etc.) și spirituale (cărți, filme, muzică, dans, operă, călătorii etc.).

Toate aceste trăsături comune unesc, nu despart, astfel încât, am putea spune că un prim pas spre o „globalizare la nivel balcanic” este deja făcut, căci „globalizarea nu este decât legarea popoarelor și colectivităților anterior separate, insulate de timp și spațiu,” spune Mircea Malița citându-l pe Anthony Giddens (v. articolul citat sub nota 9). De aceea, acest grup socio-cultural balcanic poate deveni un *model* de conviețuire inter-etnică, un model de urmat.

Un rol important îi revine Greciei, țara înțelepciunii (unde s-a născut φιλοσοφία), țară care trebuie să-și reia marile și onorabilele ei tradiții paideice, educaționale (v. Jeronimo Moscardo, articolul citat sub nota 12, p.20 - 21). Respectul pentru elenism, pentru cultura clasică elenă trebuie readus în forma sa de bază, de interes pentru cultură, și nu pentru putere (de orice fel: politică, economică; v. *ibidem*). O nouă perspectivă culturală, prospectivă, în Balcani, este necesară, cu atât mai mult cu cât cultura s-a dovedit a fi mai puternică decât totalitarismul comunist, demolator de biserici, de ființe umane, de tradiții: dacă societatea românească s-a salvat, de exemplu, aceasta s-a datorat rezistenței prin cultură, prin performanță, prin lucrul bine făcut.

Grecia poate să dea un ton de toleranță, de înțelegere inter-balcanică, mai ales față de culturile mici, minoritare, care nu doresc decât continuitate prin *limba maternă*.

7. Aromânii în mileniul III ?

După unii autori, dispariția acestor „langues moins repandues” sau „lesser used languages” (așa sunt numite în hărțile alcătuite și publicate de Uniunea Europeană, și nu „limbi mici” față de „limbi mari sau importante” (v. harta alăturată, reproducă de mine și în *DODECALOG* - nota 6) ar fi iminentă.

Din păcate, un anumit pesimism, în acest sens, a dominat chiar spiritualitatea aromânească, derutată și disperată din cauza împușinării crescânde a numărului de vorbitori ai aromânei/ a aromânilor conștienți etnolingvistic. Dar, din fericire, chiar profețiile unor savanți, ca Tache Papahagi, autorul unor lucrări fundamentale în aromână, nu s-au adeverit. În Introducerea la dicționarul său tezaur, autorul scria: „Acest al douăzecilea secol va fi secolul stingerii aromânilor.”¹⁶ Dar, spune, într-o cronică închinată unui poet aromân, cunoscutul clasicist, profesorul Cicerone Poghirc: „O limbă în care se mai scriu versuri nu e o limbă moartă. Mai multă dreptate are vorba populară care zice: „Nu ti-aspări, bre armâne, Că nu cheri ni az ni mâne!” („Nu te speria, bre, aromâne, că nu pieri nici azi nici mâine!,” traducerea mea).¹⁷

Nu împărtășesc deloc acest pesimism, iar dicționarul meu, *DIARO*,¹⁸ demonstrează fără replică faptul că aromâna este o ființă vie, dinamică, în mișcare. Spun acolo (și vreau să repet aici): „(cititorii...) ar trebui să rețină, în primul rând, ceea ce este bun, valoros în *DIARO*, ceea ce

nu se găsește în nici una din lucrările lexicografice de până acum, căci *DLARO* este o „saga” a aromânei: spre deosebire de *DDA* (v. nota 16), care este un dicționar „tezaur” de forme care au fost, *DLARO* este un tezaur de valențe, de posibilități, de forme vii, care ne permit să vedem ce poate deveni aromâna în viitor, o aromână dinamică, în mișcare. Acest viitor al aromânei depinde de tineri: ei trebuie să o *vorbească*, să o *scrie*, să o *îngrijească*, să o *cultive*, să o *îmbogățească*, să o *respecte*. Numai astfel se vor fixa, de la sine, normele lingvistice și ortografice: acestea trebuie să fie opera *colectivității, a comunității aromânești de pretutindeni*” (*op. cit.*, p. VIII - IX).

Căci aromâna nu moare, ceea ce cuprinde *DLARO* nu este o limbă moartă, ci una vie, frumoasă, emoționantă.

Desigur, rolul statului în care trăiesc, al semenilor lor de altă limbă este uriaș.

Dar nu mai puțin important este rolul vorbitorilor aromâni înșiși, în alți termeni, voința lor de a-și păstra limba maternă.

Este clar că **aromânii** vor dispărea numai atunci când și numai dacă va dispărea **aromâna**, așa cum au dispărut vegliotii din Dalmația, pentru că a dispărut vegliota. Aceasta este temerea cea mai mare: căci aromâna nu va avea răgazul „să moară” încetul cu încetul, prin înăbușirea, invadarea ei de către alte elemente, alogene, ci prin părăsirea ei pur și simplu. Este o observație pe care am făcut-o încă din 1951, în lucrarea mea de licență.¹⁹

De aceea, trebuie să contribuim toți la păstrarea aromânei pentru a se împiedica dispariția aromânilor: aromâna trebuie să fie vorbită, în continuare.

Cât de minunat sună aceeași idee a perenității aromânilor și a aromânei în versurile-îndemn ale lui Nuși Tulliu:

<i>Nu vă-agărșiț părințil'i</i>	Nu vă uitați părinții
<i>Și populu-armânesc...</i>	Și poporul aromânesc...
<i>Nu cheare 'nă pădure</i>	Nu pierde o pădure
<i>Fidănille cându cresc... !</i>	Vlăstarele când cresc... ! ²⁰

* Articol publicat în limba engleză în revista trimestrială „MILLENNIUM III - Workshop of Ideas and Projects for European Integration and Global Civilisation,” no 5, Bucharest, 2000, p. 267-279, cu titlul *The Aromanians in the Third Millennium: A Future Oriented Approach*.

** Pentru difuzarea, în Grecia, a broșurilor publicate de Uniunea Europeană, arhitectul aromân Sotiris Bletsas a fost acuzat încă din iulie, 1995, și condamnat la 2 februarie 2001 la 15 luni de închisoare, o amendă de 500.000 drahme, cu vina încadrată în art. 191 din „Criminal Code” ca „*dissemination of false and erroneous information capable of causing concerns of fear to civilians*.” Sotir Bleța (în aromâna) îndrăznică să afirme că în Grecia se vorbesc cel puțin alte 5 limbi în afară de greacă (printre care și aromâna, o limbă latină, singura de acest tip vorbită în Peninsula Balcanică, n.n.). Ceilalți membri ai Uniunii Europene au protestat vehement — Grecia făcând parte din această Uniune —, la fel și **Hellenic League for Human Rights**, care... nu avea cunoștință de procesul lui Bletsas și care, după cum mărturisesc Președintele acesteia, Pr. Nikos K. Alivizatos și Secretarul General Dr Dimitris G. Christopoulos, recunosc faptul că „the offices of the European Commission in Athens officialy distribute the aforementioned brochure” (într-un Press Release intitulat UNPRECEDENTED CONVICTION FOR AN OPINION CRIME). Această notă a mea nu figurează în articolul din MILLENNIUM III.

1. v. Matilda Caragiu Marioțeanu, *Unite du roumain (nord- et sud-danubien)*, în RRL, XXX, 6, 1985;

2. v. idem, *A propos de la latinite de l'aroumain (a la lumiere des dernieres recherches)*, în RRL, XXXIII, 1988, nr. 4, p. 249 (despre cartea lui Achille Lazarou, *L'aroumain et ses rapports avec le grec*, Thessaloniki, 1986).

3. v. idem, *Biblia la aromâni*, în „Revista de istorie și teorie literară,” XXXVIII, 3-4, 1990.

4. v. idem, *Païen, chretien et orthodoxe en aroumain*, în *Studi romeni e romanzi, Omaggio a Florica Dimitrescu e Alexandru Niculescu, Linguistica, Etnografia, Storia Romana*, Padova, 1995, p. 52-73.

5. v. *Identitate și identificare în problema aromânească*, în „România Literară” (Anul XXXI), nr. 51-52, 1998.

6. v. idem, *Un DODECALOG al aromânilor sau 12 adevăruri incontestabile, istorice și actuale, asupra aromânilor și asupra limbii lor*, apărut prima oară în „România Literară” (Anul XXVI), nr. 33, 1993; ulterior, împreună cu traducerea în franceză și engleză, în volumul *DODECALOG al AROMÂNILOR/ DODECALOGUE des AROUMAINS/ DODECALOG of the AROMANIANS*, Editura Sammarina, Constanța, 1996; reeditat, în română, în volumul colectiv *AROMÂNII. Istorie, limbă, destin*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996 și, ca Postfață istorică, în *DLARO*, p. 435-453. v. *infra*, nota 18. Ediția franceză a fost publicată și în *MicROMANIA*, seria *Litteratures en langues romanes de moindre expansion*, nr. 3, 1998, CROMBEL, Belgique, p. 5 - 13.

7. Pentru cei ce cunosc mai puține lucruri despre aromâni și despre limba lor, reproduc cele 12 adevăruri, din *DODECALOG*, citat *supra*, nota 6, fără comentariile care le însoțesc (adevărurile fiind numerotate, argumentarea lor poate fi găsită în oricare din edițiile menționate *supra*):

1. **Aromânii (macedo-vlahii) și limba lor maternă există astăzi și de două mii de ani;** 2. **Aromânii sunt dintotdeauna sud-dunăreni;** 3. **Limba veche română (străromână/ română**

comună/ - primitivă/ protoromână), vorbită pe acest teritoriu era o limbă unitară; 4. Unitatea teritoriului unde se vorbea româna comună a fost scindată de sosirea slavilor între Dunăre și Balcani; 5. Vechea limbă română s-a scindat în cele patru ipostaze actuale ale sale; 6. Aromâna este limba maternă a aromânilor, care le conferă conștiința lor etnolingvistică; 7. Există două categorii de aromâni: a. „autohtoni” și b. în diasporă; 8. Statutul aromânilor „autohtoni” locuind în țările balcanice este total diferit de acela al aromânilor din diasporă; 9. Statutul aromânilor aflați în diasporă (în România — în altă parte) are specificul lui; 10. Numele aromânilor trebuie să fie *aromân și macedo-vlah*; 11. Aromânii sunt creștini ortodocși. Ortodoxismul lor are specificul lui (spre deosebire de acela al românilor din nord); 12. Aromânii (macedo-vlahii) trebuie să aibă un singur scop: să-și cultive limba maternă și tradițiile lor.

8. v. Marius Sala, Ioana Rădulescu - Vintilă, *Limbile lumii. Mică enciclopedie, s.v. bască*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

9. v. Mircea Malița, *Polarități concordante*, în „Mileniul III,” 1, București, 1999, p. 27.

10. v. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, 1986, p. 536.

11. v. Poezii Zicu A. Araia și T. Caciona, în seria „Biblioteca Națională a Aromânilor,” II, (editată de Tache Papahagi), București, 1932, p.4.

12. v. Jeronimo Moscardo, *Globalizarea: pentru ce? În căutarea unei etici*, în „Mileniul III,” 1, București, 1999, p. 18.

13. v. Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, București, 1922, p. 324, respectiv, 78.

14. Scriitor și eseist (născut în 1954, la Salzburg). Idei formulate în articolul „*Was wir erst noch lernen müssen*,” apărut în ziarul vienez „Die Presse,” 12 nov. 1997. Iată câteva dintre ele (dau câteva extrase, citate *ad litteram*, reproduse în articolul de sub nota 5):

— „Ce limbă se va vorbi în noua Europă? Engleza? Franceza? Sau, poate, *aromâna?*”

— „Îi cunoașteți pe *aromâni?* V-ați însușit deja primele cunoștințe de bază ale limbii aromâne? Nu? Este mereu același lucru: toți doresc să fie europeni și nici nu știu măcar că viitorul Europei va fi decis de *modul cum va fi rezolvată problema aromânească?*”

— „... vai... stăm prost cu virtuțile care se pretind de la noi, europenii cei de azi și cei de mâine. Și totuși există acești oameni (= aromânii), receptivi față de tot ce există în lume, care nu se bazează în mod grosolan pe posesiunile lor *naționale*; cărora nu le vine greu, ci le face plăcere să gândească și să vorbească în două sau mai multe limbi; care nu-și raportează acțiunile și năzuințele, în mod meschin, la un singur stat, ci la mereu mai multe; pentru care granițele nu înseamnă o obsesie, ci o trecere cotidiană; care dintotdeauna practică comerțul și circulația între est și vest, nord și sud; care își câștigă *identitatea* tocmai prin contactul cu diferite culturi; (oameni) cărora toate acestea nu trebuie să li se impună ca niște țeluri mărețe, fiind că ei, din timpuri străvechi, trăiesc toate acestea. Pe scurt: *există noul om european. El este AROMÂNUL...*”

— „Izvoarele istorice îi consemnează pe aromâni cu mult înainte de a se vorbi, să zicem, despre danezi, austrieci, flamanzi sau germani. Metropola lor Moscopole era deja un important centru comercial prin care veneau produse exotice din Orient spre nordul Europei, iar de la Veneția mărfurile europene erau transportate la Badgad, în vreme ce, la Bonn, acolo unde este astăzi Ministerul Economiei, se afla încă minunatul „nimic.” Căci *aromânii sunt europeni ai primei ore.*”

— „Ei (= aromânii) apar din întunecimea istoriei împreună cu vechii greci, la care europenii de azi se referă cu plăcere când vor să prezinte civilizația, democrația, individualitatea drept o moștenire, pe care nu o mai poate contesta nimeni. Aromânii, ca și alte două duzini de popoare, se aflau în Balcani dintotdeauna. Din *încăpățănare pură* ei nu sunt *slavi*, ci *romani*. În loc să se țină docil de cel de-al doilea popor roman, cu românii, ei se orientează semeț după greci, cu care lingvistic nu au absolut nimic comun.”

— „Pe scurt: mai bine decât le fac aromânii pe toate nici că se poate! Nu-i de mirare că azi, tocmai lor, le merge atât de rău!”

— „În timp ce europenii, în secolul al 19-lea, și-au definit *identitatea* după criteriul *național* și s-au organizat în state naționale, aromânii, care au înțeles să fie un popor între popoare, un mesager între popoare, au început să se înstrăineze.”

— „(unele sate din Munții Pindului) ar putea fi considerate *ultimele perle ale unei romanități balcanice*, al căror șirag, odinioară se întindea de la Istria, pe Dunăre, până în Grecia.”

Și, concluzia lui Gauss despre viitor:

— „... după niște epoci de decăderi atât de dureroase, ar trebui acum, în sfârșit, să se ivească iarăși (pentru aromâni) ascensiunea. Căci ceea ce noi, cu toții, abia acum va trebui să devenim - adică niște oameni fără prejudecăți, a căror existență se împlinește nu în închistare, ci în deschidere, persoane întreprinzătoare, flexibile, care își rezolvă treburile în toate părțile, europeni entuziaști, a căror *patrie este lumea întreagă - or, asta sunt aromânii de 2000 de ani!*”

— „... aromânii sunt, se pare, *cel mai bine înarmați pentru o Europă nouă.*”

— Încrederea în forțele proprii nu se poate dezvolta decât în limbile materne. Este ceea ce scriam în *Dodecalogul* meu, adevărul nr. 6 și p. 26/ 60/ 93: „aromânii se pot salva numai prin limba lor maternă.”

Și, în final, scrie Gauss:

— „Europa va fi una a diversității sau nu mă mai interesează deloc! *Viitorul Europei va fi hotărât de problema aromânească* (reprodus ca atare din articolul citat sub nota 5; în traducerea Caterinei Barba).”

Într-un alt articol, *Die Lehre von Oulu*, publicat în „Der Standard,” 19 Juli 1999, K. M. Gauss, printre alte probleme, vorbește din nou despre aromâni: „Die Stunde der Aromunen;” „Ich danke hier vor allem an das Aromunische, das alle Anlagen für die lingua franca des neuen Europa zeigt;” „Der Weg nach Europa fährt über das Aromunische.”

Cât de reconfortant este să ascuți astăzi un astfel de glas venind din aceeași Viena de unde, acum 187 de ani, aromânul Mihail **Boiagi** scria în Prefața „*Gramaticii*” sale : „Wären die Wlachen Hotentoten, so bleibt ihnen doch das Recht und die Pflicht, sich durch ihre eigene Sprache, als durch das zweckmässigste Mittel, zu vervollkommen” (Mihail G. **Boiagi**, *Gramatică Română sau Macedo-română*, editată de Per. **Papahagi**, București, 1915, Introducere, p. 1 β ' / 12).

15. v. Matilda **Caragiu Marioțeanu**, articolul citat sub nota 4.

16. v. Tache **Papahagi**, *Dicționarul dialectului aromân. General și etimologic*, ed. a II-a, București, 1974, p. 5.

17. v. Cicerone **Poghirc**, *Dumitru Bacu, Cîntîți tră niagărșiri*, în „Lupta,” nr. 248, 22 mai, 1995, p. 7.

18. v. Matilda **Caragiu Marioțeanu**, *Dicționar aromân (macedo-vlah). DLARO. A-D, Comparativ (român literar - aromân), contextual, normativ, modern*, Editura Enciclopedică, București, 1997.

19. v. idem, „*Influența dacoromână asupra graiului unei familii aromâne din R. P. R.*,” în FD, I, 1953, p. 100 (acolo, era vorba, desigur, de contactul aromânei cu româna literară, constatarea este însă valabilă și în cazul contactului cu limbi diferite).

20. v. Nuși Tulliu, *Poezii*, în seria „Biblioteca Națională a Aromânilor,” (editată de Tache Papahagi), București, 1926.

COLOFON

Autorul lucrării	MATILDA CARAGIU MARIOȚEANU
Titlul lucrării	AROMÂNII ÎN MILENIUL III. O ABORDARE PROSPECTIVĂ în „ROMÂNIA LITERARĂ”, XXXIV, 32, 2001.
VARIANTĂ DIGITALIZATĂ DE	Editura Predania/ CP 67, OP 13, București www.predania.ro tehnoredactor/ Remus Brihac concept grafic/ Atelieruldegrafica.ro

PREȘANIA